

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

سیاست کیفری ایران در قبال صید غیر مسئولانه آبزیان

استاد راهنما:

دکتر ابوالفتح خالقی

استاد مشاور:

دکتر عادل ساریخانی

نگارنده:

محمد پروکار

پاییز ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر نمایم. از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای **دکتر ابوالفتح خالقی** که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان‌نامه تقبل نموده‌اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

از جناب آقای **دکتر عادل ساریخانی** به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده‌اند کمال تشکر را دارم.

چکیده

منابع زنده دریایی از جمله منابع طبیعی با ارزش و قابل تجدید می باشند. ذخایر شیلاتی از لحاظ مواد غذایی ، اقتصادی ، معیشت و سلامت جامعه حائز اهمیت بوده و ماهیگیری به صورت تجاری از منابع مهم اشتغال و موثر بر شرایط اقتصادی می باشد. اما صید بی رویه و غیر مسئولانه ذخایر آبی موجب نسل بسیاری از این گونه های ارزشمند را با مخاطره روبرو ساخته است. به همین منظور در کنوانسیونهای بین المللی و قوانین کشور تدابیری اندیشیده شده است و به نقش و اهمیت ضمانت اجراهای کیفی در راستای حراست از جمعیت آبریان اشاره شده است. برای مثال می توان به جرم انگاری موارد متعددی که در فرایند طبیعی زیستی و محیطی گونه های دریایی و آبی خللی وارد می کنند اشاره کرد. مواردی که در قوانینی مانند قانون شکار و صید و قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مقرر شده است. در کنار قوانین داخلی باید به پیمان های منطقه ای و کنوانسیون های بین المللی که می توانند نقش مکمل را ایفا کنند، یاد کرد. البته باید به صیادان و دلایل آنها که به فقدان فرصت های شغلی دیگر ، فصلی بودن اشتغال و ... بر میگردد ، نیز توجه نمود. علاوه بر قوانین جزایی کشور ، در شرع مقدس اسلام نیز احکام و قیودی برای صید آبریان و گونه های دریایی بیان شده است و با توجه به تاثیر و نفوذ قواعد فقهی در قوانین کیفی دارند ، مطالعه این احکام نیز می تواند مفید باشد و نشان از اهمیت موضوع دارند. در این پژوهش سعی شده است تا سیاست کیفی ایران با توجه به ابعاد فراملی در قبال این مسئله حیاتی مورد بررسی و تحلیل واقع شود.

واژگان کلیدی: سیاست کیفی ایران، آبی، صید، بزه، مجازات

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۱	۱. بیان مساله
۱۱	۲. سوالات اصلی و فرعی تحقیق
۱۲	۳. فرضیات تحقیق
۱۲	۴. پیشینه تحقیقات صورت گرفته قبلی (به صورت عام و خاص)
۱۲	۵. اهداف و اهمیت های تحقیق
۱۳	۶. روش تحقیق
۱۴	۷. کاربردهای تحقیق
۱۵	۸. ساماندهی تحقیق
۱۶	بخش اول : کلیات
۱۷	فصل اول : تعاریف و واژگان
۲۰	فصل دوم : پیشینه صید و صیادی
۲۳	فصل سوم : پیشینه حفاظت از آبزیان در حوضهای ملی و فراملی
۲۴	مبحث اول : در حوزه های ملی (پیشینه طرح حفاظت از آبزیان)
۲۵	گفتار اول : سیاست تقنینی
۲۹	بند اول : سیری در پیشینه و جنبه های گوناگون طرح حفاظت از آبزیان
۳۵	بند دوم : سیری در وضعیت ماهیگیری داخلی و خارجی شیلات
۳۷	الف) وضعیت مصرف آبزیان
۳۸	ب) تعداد شناورهای صیادی جهان
۴۳	گفتار دوم: سیاست پیشگیری
۴۵	مبحث دوم : در حوزه های فراملی
۴۵	گفتار اول : اسناد عام زیست محیطی

گفتار دوم : اسناد خاص بین المللی	۴۷
بند اول (کنوانسیون منطقه ای کویت	۴۷
بند دوم (کنوانسیون تنوع زیستی	۵۰
بند سوم (کنوانسیون منطقه ای زیست محیطی دریای خزر	۵۱
بند چهارم (کنوانسیون سایتیس	۵۲
بند پنجم (کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از مواد زائد	۵۳
بند ششم (کنوانسیون رامسر	۵۳
الف (تاریخچه کنوانسیون	۵۹
ب (اهداف کنوانسیون رامسر	۶۰
ج (اصلاحات صورت گرفته کنوانسیون رامسر	۶۳
د (معیارهای کنوانسیون رامسر راجع به شناسایی تالابهای مهم	۶۴
ه (اقدامات اجرایی - کیفی ایران اعمال مفاد کنوانسیون رامسر	۶۷
فصل چهارم : مبانی صیانت از گونه های دریایی	۷۰
فصل پنجم : نقش آبزیان در دنیای امروز و ضرورت مراقبت و بازتولید	۷۴
مبحث اول : از بُعد تامین مواد غذایی و پروتئینی	۷۴
مبحث دوم : از بُعد تجاری و اقتصادی	۷۴
مبحث سوم : از بُعد اشتغال زایی	۷۶
مبحث چهارم : از بُعد حفاظت محیط زیست	۷۷
بخش دوم : تحلیل کیفی صید غیرمسئولانه آبزیان	۸۱
فصل اول : احکام و شرایط صید آبزیان از دیدگاه حقوق اسلامی	۸۲
فصل دوم : حقوق بین الملل ماهیگیری	۸۸
مبحث اول : کنوانسیون ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد در زمینه حقوق دریاها	۹۳
مبحث دوم : آیین نامه شیلات مسئولانه فائو	۹۵
فصل سوم : تحلیل ماهیت کیفی صید غیرمسئولانه آبزیان	۹۸
فصل چهارم : قوانین و قواعد مقابله با صید غیر مسئولانه در حقوق ایران	۱۰۲
مبحث اول : قانون اساسی	۱۰۲
مبحث دوم : قانون مدنی	۱۰۲
مبحث سوم : قانون مجازات اسلامی	۱۰۲
مبحث چهارم : قانون چهارم برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگ	۱۰۴
مبحث پنجم : قانون حفاظت دریاها و رودخانه ها برابر آلودگی نفتی	۱۰۵
مبحث ششم : قانون مناطق دریایی ج.ا. ایران در خلیج فارس و دریای عمان	۱۰۶

۱۰۷.....	مبحث هفتم : قانون شکار و صید
۱۰۹.....	مبحث هشتم : قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی
۱۱۲.....	گفتار اول : سیاستهای کیفی پیش از صید
۱۱۲.....	بند اول : جرم انگاری کاربرد ادوات نامناسب
۱۱۴.....	بند دوم : جرم انگاری اخلال در مهاجرت آبریان
۱۱۶.....	گفتار دوم : سیاستهای کیفی همزمان با صید
۱۱۶.....	بند اول : جرم انگاری صید بی مجوز
۱۱۹.....	بند دوم : جرم انگاری صید گونه های ممنوع
۱۲۲.....	بند سوم : جرم انگاری صید در فصول و مناطق ممنوع
۱۲۸.....	گفتار سوم : سیاستهای کیفی پس از صید
	فصل سوم : تبیین و ارزیابی سیاستهای تقنینی ایران در زمینه صید غیر مسئولانه آبریان
۱۳۰.....	
۱۳۳.....	نتیجه گیری
۱۳۴.....	پیشنهادات
۱۳۶.....	منابع و مآخذ
۱۴۴.....	پیوست
۱۴۶.....	چکیده انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	فهرست
	جدول شماره ۱: نرخ بندی آبریان توسط شورای عالی حفاظت محیط زیست به
۱۰۹.....	لحاظ مطالبه ضرر و زیان
	جدول شماره ۲: مشخصات گونه های آبرزی تحت حمایت و نوع حمایت از آنها
۱۲۲	

مقدمه

۱. بیان مسئله

از آنجا که گونه های آبرزی یکی از مهمترین منابع غذایی بشر را تشکیل میدهند و با توجه به اینکه صید آنها از جنبه ی اقتصادی و زیست محیطی حائز اهمیت است و البته نظر به محدودیت این ذخایر، حمایت کیفی در قبال صید بی رویه و غیر مسئولانه آنها برای تداوم و حفظ حیات آبرزیان، ضروری به نظر میرسد. به همین منظور در کنوانسیون های متعدد بین المللی و قوانین موضوعه کشور تدابیری اندیشیده شده است و به نقش و اهمیت ضمانت اجراهای کیفی در راستای حراست از جمعیت آبرزیان اشاره شده است. برای مثال می توان به جرم انگاری موارد متعددی که در فرایند طبیعی زیستی و محیطی گونه های دریایی و آبرزی خللی وارد می کنند، اشاره کرد.

مواردی که در قوانینی مانند قانون شکار و صید و قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبرزی جمهوری اسلامی ایران مقرر شده که می توان از: صید بدون پروانه، صید با وسایل و تجهیزات غیر مجاز، صید در فصول و مناطق ممنوع، صید گونه های کمیاب و در معرض انقراض و هرگونه اختلال در جریان مهاجرت آبرزیان، حمل و نگهداری، تولید مثل و توزیع و فروش آنها، نام برد. در کنار قوانین داخلی باید به پیمان های منطقه ای و کنوانسیون های بین المللی که می توانند نقش مکمل را ایفا کنند، یاد کرد. البته باید به صیادان و دلایل آنها که به فقدان فرصت های شغلی دیگر و... برمیگردد، نیز توجه نمود. منابع زنده دریایی از جمله منابع طبیعی با ارزش و قابل تجدید می باشند.

منابع شیلاتی از لحاظ مواد غذایی، اقتصادی، معیشت و سلامت جامعه حائز اهمیت بوده و ماهیگیری به صورت تجاری از منابع مهم اشتغال و موثر بر شرایط اقتصادی می باشد. آبرزیان طی دوره زندگی از زیستگاه های مختلفی مانند سیستم های تالابی، اکوسیستم های ساحلی، مصب ها، خورها، خلیج ها، آبسنگ های مرجانی، پهنه های جزر و مدی گلی، علفزارهای دریایی، جنگل های مانگرو و جزایر که از جمله مهمترین مناطق اکولوژیکی حساس و جزء زیستگاه های منحصر به فرد محسوب می گردند. این مناطق متأسفانه به علت فعالیت های توسعه ای انسانی در سواحل به شدت در حال تخریب و نابودی هستند به طوری که در حال حاضر ذخایر گونه های خاص ماهیان طوری کاهش یافته که بقای آنها را تهدید می کند و سایر ذخایر نیز به دلیل افزایش فشار ماهیگیری و یا ناکارآمد بودن فعالیتهای حفاظتی و کنترلی با از بین رفتن زیستگاهها متناوباً در حال کاهش و تهدید می باشند.

با توجه به گستردگی این زیستگاهها در سراسر مناطق ساحلی - دریایی کشور و صدمات جبران ناپذیری که به علت عملکردهای توسعه ای بخشی نگر به این اکوسیستمها وارد شده است، این مناطق باید شناسایی و تحت مدیریت قرار گرفته تا در چارچوب اقدامات هماهنگ و یکپارچه، از ادامه روند تخریب آنها جلوگیری شده و اقدامات لازم در جهت احیای آنها انجام گیرد. روشهای مختلفی برای تعیین مناطق حساس شیلاتی در دنیا معرفی شده است، ولی در ایران تاکنون هیچ اقدامی برای شناسایی مناطق حساس برای انواع گونه‌های آبریزان صورت نگرفته است. لذا می توان زیستگاههای مهم آبریزان با ارزش تجاری از قبیل تخم ریزی، نوزاد گاهی و تغذیه را شناسایی و اولویت بندی نمود و با شناخت و آگاهی از حدود این زیستگاهها حساس و حیاتی و همینطور شناخت اثرات مخرب فعالیتهای صیادی و غیر صیادی بر این زیستگاهها به راههای حفاظتی، بهسازی و مقابله با تخریبها برای رسیدن به مدیریت پایدار ماهیگیری دست یافت. پس: شناسایی زیستگاههای مهم آبریزان با ارزش تجاری، از قبیل مناطق تخم ریزی، نوزاد گاهی و مناطق تغذیه ای می باشد تا با شناسایی و اولویت بندی این مناطق، ارزش اکولوژیکی مربوط به هر گونه آبرزی، نوع و سطح تهدیدات برای هر یک از این زیستگاهها و گونه‌ها تعیین و تدابیر و اقدامات لازم جهت اجرایی نمودن و روشهای حفاظتی و بهسازی در این مناطق و مدیریت بر این ذخایر اتخاذ گردد.

۲. سوالات اصلی تحقیق

با توجه به مطالب گفته شده می توان سوالات زیر را به عنوان مهمترین دغدغه و مسئله موجود در موضوع تحت بررسی مطرح نمود:

۱. با عنایت به اهمیت موضوع و تحولات رخ داده در آن، می توان ضمانت اجراهای کیفری مقرر کنونی راجع به بزه مورد بررسی را کافی و بازدارنده دانست؟
۲. آیا سیاستهای تقنینی - کیفری ایران در قبال مسئله مورد بحث همگام با تحولات و مقررات بین المللی مربوطه می باشد و تا چه اندازه این سیاستها در قوانین داخلی مورد توجه واقع گردیده است؟

۳. فرضیات تحقیق

۱. به نظر می‌رسد با توجه به افزایش بی‌رویه صید گونه‌های آبی در سالیان اخیر که دلایل متعدد و متفاوتی دارد، سیاست کیفری ایران در این زمینه نسبتاً ناکافی است و باید در زمینه ضمانت اجرای کیفری راجع به بزه مورد بحث نیز تجدیدنظراتی به منظور حفظ و صیانت از آبزیان در پرتو قوانین کیفری مربوط صورت پذیرد.

۲. علاوه بر لزوم بازنگری در سیاست کیفری در رابطه با صید غیر مسئولانه آبزیان باید به راهکارهای بین‌المللی که در این زمینه وجود دارد نیز توجه نمود، نقصانی که کمابیش در قوانین و کیفرهای موجود در عرصه زیست محیطی به صورت عام و صید غیر مسئولانه آبزیان به صورت خاص متجلی است.

۴. پیشینه تحقیقات صورت گرفته قبلی (به صورت عام و خاص)

تا کنون پژوهش‌هایی راجع به قوانین و مقررات شکار و صید صورت گرفته است که البته بیشتر متمرکز بر بحث شکار و حمایت کیفری از گونه‌های جانوری حیات وحش (معمولاً غیر آبزیان) بوده است. برای مثال می‌توان به پایان‌نامه‌هایی که البته با نگاه صرفاً حقوقی و نه کیفری و جنایی به موضع صید داشته‌اند اشاره کرد؛ از جمله بررسی جنبه‌های حقوقی صید و نقش فائو در تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل حفاظت و مدیریت آبزیان. تنها پژوهشی که به صورت مقاله تخصصی در این زمینه وجود دارد، سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال صید غیرمسئولانه آبزیان با مطالعه تدابیر فراملی در شماره ۳۲ فصلنامه پژوهش حقوق تالیف دکتر ابوالفتح خالقی بوده است. اما راجع به موضوع مورد بررسی و مشخصاً منابع و ذخایر آبی تاکنون پایان‌نامه‌ای با این عنوان که به طور اختصاصی به مسئله صید غیر مسئولانه آبزیان به ویژه از حیث مطالعه کیفری و سیاستهای تقنینی با نگاه و رویکرد کیفری، پیردازد، در پایگاه‌های ثبت پایان‌نامه‌ها، وجود ندارد.

۵. اهداف و اهمیتهای تحقیق

در واقع می‌توان به ابعاد مختلف و متکثر زیست محیط دریایی و گونه‌های آبی توجه نمود. از اشتغال داخلی و جهانی در بخش شیلات، تعداد شناورهای صیادی جهان

که ارتباط مستقیم با بزه صید غیر مسئولانه آبریان دارند، میزان ذخایر دریایی قابل برداشت، آمار صید در آبهای داخلی جهان، وضعیت مصرف آبریان، تجارت و تولید جهانی گونه های آبری، ضایعات و دورریز جهانی و در نهایت به دلایل اصلی بزه صید غیر مسئولانه آبریان پرداخت. از سویی می توان به مهمترین بخش این پژوهش یعنی دقت نظر و بررسی در قوانین و مقررات ملی مربوطه و پیمانهای منطقه ای و کنوانسیونهای بین المللی مرتبط با صید غیر مسئولانه پرداخت. به نظر میرسد بررسی و تحقیق راجع به قوانین و مقررات جزایی و بازدارنده در قبال صید بی رویه و غیر مسئولانه گونه های آبری و نقد و تحلیل آنها که با روشن شدن نقاط ضعف و قوت آنها همراه میشود، می تواند دورنمای شفافی از سیاست کیفی ایران را همگام با کنوانسیون های بین المللی به دست دهد. انتظار میرود با بررسی و تحلیل مقررات کیفی موضوع، نقاط قوت و ضعف آن شناسایی و در صورت لزوم بازنگری هایی در این زمینه صورت پذیرد .

۶. روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع مورد پژوهش، ابتدا می بایست با بررسی کتابها، مقالات و پایان نامه های موجود در این زمینه کار تحقیق آغاز می شد، که البته منابع چندانی که مستقیماً به صید غیر مسئولانه و اقدامات اجرایی و کیفی چه در بعد تقنینی و چه در بعد پیشگیری وجود نداشته است، بنابراین عمده کار پژوهشی به مطالعه و تطبیق قوانین و مقررات داخلی کشور و پیمانهای منطقه ای و کنوانسیونهای بین المللی و نقد و ارزیابی آنها از لحاظ کاربردهای حقوقی و کیفی لازم در حوزه اقدامات محیط زیست دریایی بوده است. البته نمی توان در این مورد به نقش پر رنگ آمارهای موجود که در برخی اوقات نیز کمتر به روز آمد بودند، اشاره کرد چرا که مطالعه و در نظر گرفتن این آمار و بیان در عرصه های مختلف صیادی و صنعت شیلات مانند آمار ضایعات و دورریز آبریان در سطح جهان، تجارت و تولید جهانی صیادی، وضعیت مصرف آبریان و همچنین آمار صید آبریان در آبهای داخلی می توانند به فهم بهتر موضوع با توجه به تحولات روز عرصه شیلات نقش مکمل را ایفا کنند. حتی در بندهایی مانند ابعاد اهمیت آبریان در دنیای کنونی نیز از آمارها استفاده شده تا بر ضرورت و اهمیت روزافزون آبریان در ابعاد غذایی، اقتصادی، بهداشتی و محیط زیستی تاکید شود. همچنین در وضعیت مصرف آبریان و تعداد شناورهای صیادی

فعال که همگی به صورت غیر مستقیم و در راستای تفهیم بهتر مسئله صید غیر مسئولانه و حمایت کیفری ملی و فراملی از بیلاهای موجود استفاده گردیده است. از همین رو در پژوهش سعی شده است تا در کنار ارائه مطالب اصلی و تحلیلی با ارائه آمارهای موجود و در دسترس در هر یک از ابعاد اصلی و فرعی بحث، تصویر شفافی از آن برای خوانند ترسیم شود. هر چند که سعی شده است تا این موارد همگی نقش مکمل را داشته باشد و بتوانند به نوعی بحث اصلی که همان تحلیل و دقیق حقوقی و کیفری در زمینه صید غیر مسئولانه آبریان است، به نتیجه گیری منطقی از آن هدایت کنند.

بنابراین در بخش تحلیل موضوع، تمرکز اصلی بر مطالعه قوانین و مقررات ملی در زمینه مورد بحث است و سعی شده تا با رویکردی حقوقی و کیفری با موضوع روبرو شود. بنابراین می توان به طور کلی به اهمیت روش کتابخانه ای و البته برخی اوقات میدانی (در حوزه های آبرزی پروری برای مشاهده و یادداشت برداری در خصوص برخی ویژگی های زیستی آبریان) در تداوم و بسط و گسترش این مطالعه حقوقی و کیفری اشاره کرد.

۷. کاربردهای تحقیق

در واقع می توان گفت که یکی از مهمترین و شاید اصلی ترین کاربرد تحقیق به دقت و تجدید نظر در قوانین و مقررات زیست محیطی کشور و به ویژه در قوانین مربوط به صید آبریان است. همانگونه که در پژوهش آمده و سعی شده در نتیجه گیری نیز اشاره شود به عدم کفایت و شاید به روز نبودن قوانین و مقررات کیفری خاص در بحث بوده باشد. از سویی می توان از دورنمایی که پژوهش از موضوع ترسیم کرده است به ابعاد مختلف اهمیت موضوع و کنار گذاشتن نگاههای قدیمی و کوچک انگار پی برد.

چرا که به رغم اهمیت بحث به ویژه در عرصه جهانی و با وجود تصویب و اجرایی شدن چندین پیمان منطقه ای و کنوانسیون بین المللی عام و خاص در حوزه محیط زیست دریایی و ضرورت تامین حیات و بازحیات ذخایر آبرزی و اشاره همه جانبه به نقش پر رنگ منابع آبرزی در تامین مواد غذایی و پروتئینی نسل های آتی در بسیاری از موارد و به محض مواجهه با عنوان مبحث، به راحتی یا از کنار آن می گذرند یا آن را کوچک می شمارند. از سویی مراکز آبرزی پروری، خود سازمان شیلات شمال و جنوب

ایران و درراس سازمان حفاظت محیط زیست می توانند مخاطبان اصلی مواردی باشند که در پژوهش بدانها پرداخته شده است. در سویی دیگر می توان به تطبیق و مقایسه قوانین و مقررات ملی و کشوری با مفاد عهدنامه ها و کنوانسیونهای بین المللی در سطح عام و خاص و ارزیابی آنها پرداخت.

۸. ساماندهی تحقیق

ابتدائاً پلان کلی موضوع پژوهش طرح ریزی گردید. بدین صورت که با دقت نظر در ابعاد مختلف کار و با توجه به تم اصلی که مسائل زیست محیطی است، دورنمایی از مسئله در نظر گرفته شد، سپس و با توجه به اینکه محیط زیست دریایی موضوع نهایی قرار گرفت، مراجعه به منابع و مآخذ مربوطه صورت گرفت. از کتابها و مقالات تا تارنماهای مرتبط با بحث، سپس و به عنوان اصلی ترین بخش کار، کلیه قوانین، آیین نامه ها، بخش نامه ها و دستور العمل های در سطح ملی و سپس پیمانهای منطقه ای و کنوانسیونهای بین المللی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم با موضوع اصلی پژوهش در ارتباط بودند و البته ماهیت حقوقی و کیفری داشتند مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت.

در این بخش از کار ابتدائاً تدابیر حقوقی و کیفری که در سطح ملی و فراملی برای مقابله با از بین بردن آبزیان صورت گرفته است، مطرح شد و پس از آن کار بررسی و ارزیابی و در نهایت مقایسه و تطبیق صورت پذیرفت. تا به هدف اصلی از پژوهش که همان ترسیم نقاط ضعف و قوت قوانین و مقررات تقنینی، کیفری داخلی در مقایسه با مقررات و تدابیر بین المللی است. و البته در این بین می توان اقدامات اجرایی متولیان حفاظت از محیط زیست دریایی در کشور را مورد توجه قرار داد. به هر حال استفاده از آمار در بخش ها و فصول مختلف تحقیق که مثل همیشه با مشکل عدم به روز رسانی روبرو هستند، نیز یکی دیگر از تدابیری هستند که برای شفافیت و وضوح بیشتر در مسائل محیط زیست دریایی مورد استفاده قرار گرفته است.

بخش اول : کلیات

فصل اول : تعاریف و واژگان

در بحث پیش رو، اصطلاحات و کلماتی به کار رفته است که علیرغم روش بودن معانی لغوی و اصلاحاتی اکثر آنها، توضیحات و مفاهیم آنها در مقررات و قوانین مورد استناد و برخی از مقرردها و کنوانسیون های بین المللی می تواند برای دقت بیشتر در ادامه موضوع پژوهش مورد استفاده قرار گیرد.

آبزیان: از لحاظ لغوی به جانوری که در آب زندگی می کند، آبزی می گویند.^۱ مشخصاً موجوداتی که قابلیت زیست در در محیط های دریای و آبی را دارند، آبزی خوانده می شود به عبارت دیگر منظور از آبزیان موجودات زنده ای است که در آب زیسته و حرکت می کنند و به جانورانی اطلاق می شوند که زندگیشان وابسته به آب بوده و ساکن اقیانوس ها، دریاها و رودخانه ها و غیره می باشند و قادر به زندگی در خشکی نیستند. اما از لحاظ اصطلاحی، مطابق تعریفی که در بند ۱ ماده ۱ از فصل اول آیین نامه اجرایی قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبزی جمهوری اسلامی ایران، عبارتند از کلیه موجودات زنده اعم از جانوری و گیاهی آبهای شیرین، شور و لب شور دریا یا موجوداتی که مراحل از چرخه زندگی (شامل کلیه مراحل رشد و نمو از قبیل تخم، لارو و نوزادی و غیره) و یا مدت زیادی از عمر خود را در آب طی می کنند. همچنین آبزیان قابل پرورش در آبهای طبیعی و نیمه طبیعی داخلی به آن دسته از ماهیها، سخت پوستان، نرم تنان و گیاهان آبزی گفته می شود، که ارزش اقتصادی و پرورشی دارند. آبزی شناسی نیز شاخه ای از جانورشناسی است که به پژوهش بر روی آبزیان می پردازد.^۲

آبزی دار کردن: که عبارت است از رها سازی گونه های بومی آبزی که ذخایر آن از بین رفته یا در حال انقراض است و نیز رها سازی گونه های غیر بومی به یک منبع جاری یا ساکن از آبهای داخلی به دلایل زیستی، اکولوژیکی و یا اقتصادی که معمولاً به دو شیوه تکثیر (از دیاد یک گونه خاص از موجودات آبزی به روش مصنوعی، نیمه مصنوعی و طبیعی

^۱. فرهنگ معین، ذیل «آبزی»، ص ۲۰۱

هی شناسی کاربردی، انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۶، ص ۱۹

و پرورش آبزیان^۱ (مجموعه فعالیتهایی که جهت نگهداری موجود آبزی پس از خروج از تخم و آغاز فعالیت تغذیه ای تا مرحله عرضه به بازار انجام می شود)

پروانه صید: اجاره نامه ای است که به منظور انجام فعالیتهای صیادی اشخاص حقیقی و حقوقی صادر شده است و در آن برحسب مورد شناور، روش صید، نوع و میزان، ابزار و ادوات، گونه، میزان سهمیه صید، منطقه صید ، مالک یا مالکین شناور مشخص می شود.

پروانه تکثیر و پرورش آبزیان: اجاره نامه ای است که با عناوین موافقت اصولی ، پروانه تاسیس و یا بهره برداری که به اشخاص حقوقی و حقیقی در چارچوب شرایط مندرج در آن مجاز به تخصیص منابع ، احداث و بهره برداری از تاسیسات تکثیر و پرورش آبزیان می باشند.

عمل آوری: هرگونه عملیات که بر روی آبزی پس از خروج از آب به منظور عرضه به بازار یا تولید محصولات شیلات انجام می گیرد مانند: شستشو، آماده سازی، بسته بندی ، نگهداری، انجماد، فیله سازی، نمک سود کردن، دودی کردن، ترشی کردن، کنسرو کردن و تولید خمیر و پودر . تاسیسات عمل آوری نیز به مکان ، کارگاه یا شناوری که در آن یک یا چند نوع عملیات انجام می شود اطلاق می شود.

صید: عملیاتی است که به منظور خارج کردن آبزیان از محیط زیست طبیعی آنها صورت میگیرد. به شخصی که عمل صید را انجام میدهد؛ صیاد می گویند. در فرهنگ لغات صید مترادف با کلماتی چون نخجیر، شکار، حیوانی که آن را با تیر بزنند یا با دام بگیرند، آمده است.^۲ هرچند که به ریشه فارسی کلمه شکار و ریشه عربی کلمه صید اشاره شده اما به طور معمول این دو واژه در کنار هم و به صورت مترادف معنا شده اند.^۳ در این زمینه باید به تفاوت مفهوم صید و شکار پرداخت. علیرغم وجود تصوراتی مبنی بر اشتراک این دو واژه در معنا و مفهوم به نظر می رسد صید در اثر موارد برای استحصال و به دام انداختن آبزیان و شکار برای گرفتن و به دام انداختن غیر آبزیان مورد استفاده قرار میگیرد.^۴ در بسیاری از مواقع نیز از کلمه و اصطلاح فعالیتهای شیلات برای اشاره به صید آبزیان استفاده می شود. در حالیکه

۱ . فریدپاک، فرهاد « جدول تشخیص خانواده ماهیان حوزه دریای خزر » انستیتو ماهی شناسی صنعتی، شرکت

سهامی شیلات ایران، نشریه شماره ۷، بندرانزلی. ۱۳۴۵. ص ۴۷

۲ . فرهنگ فارسی عمید، ذیل « صید ». ص ۷۰۳

۳ . فرهنگ معین، ذیل « شکار » و « صید »

۴ . خالقی، ابوالفتح ، تحلیل تدابیر کیفی ملی در حفاظت از گونه های جانوری با تاملی بر اسناد فراملی، فصلنامه حقوق،

سی دانشگاه تهران، دوره ۳۰، شماره ۳، زمستان ۱۳۸۹، ۱۵۵-۱۶۳، ص ۱۶۳

مفهوم این دو اصطلاح کاملاً متفاوت است چرا که شیلات بحث گسترده تر و مفهوم عامی تری در مقایسه با عمل صید دارد که تنها بخشی از علوم شیلاتی را به خود اختصاص می دهند به عبارت دیگر بین آنها خاصیت عموم و خصوص مطلق برقرار است. ماهیگیری دیگر واژه ای است که برای اشاره به فعالیتهای صیادی مورد کاربرد است.^۱

شیلات: شیلات جمع کلمه شیل که از حیث لغوی به بریدگی ها و گشادگی هایی از دریا که در ساحل پیش رفته باشد اطلاق می شود. مکانی که ماهیگیران و صیادان اغلب در آنجا به صید می پردازند، گاهی نیز به مکانهایی که به صورت مصنوعی برای امر صیادی تاسیس می گردد اطلاق می شود.^۲ از حیث اصطلاحی نیز شیلات عبارت از مجموعه علوم است که به شناسایی، اکولوژی، تکثیر و پرورش، صید و بهره برداری، نگهداری، عمل آوری و فرآوری ماهیان و سایر آبزیان و یا محصولات حاصل از آنها می پردازد. واژه شیل برگرفته از نام نوعی دام ماهیگیری رودخانه ای است. از مهمترین حوزه های تخصصی شیلات که مجموعاً علوم و صنایع شیلاتی نامیده می شوند، می توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. ماهی شناسی
۲. تکثیر و پرورش (ماهی، میگو، صدف، نرم تنان و گیاهان دریایی)
۳. لیمونولوژی^۳ (بخشی که درباره زیست شناسی آبزیان آبهای شیرین بحث می کند) و اکولوژی^۴ (بوم شناسی) آنها
۴. اکولوژی دریاها
۵. صید و بهره برداری (ماهیگیری صنعتی)
۶. فرآوری محصولات شیلاتی
۷. تغذیه آبزیان پرورشی

بندر صیادی: به محدوده ای از ساحل دریا، دریاچه و رودخانه اطلاق می شود که به جهت دارا بودن پناهگاه طبیعی (خور یا آبراه مناسب) و یا مصنوعی (موج شکن) و تاسیسات ساحلی دیگر، پهلوگیری و تخلیه صید به وسیله شناورهای صیادی در آن امکان پذیر بوده و اکثر شناورهای فعال در آن شناورهای صیادی می باشند.

شناورها، آلات و ادوات غیر مجاز: کلیه شناورها، آلات و ادوات صیادی

آبزیان که استفاده از آنها برابر مقررات مجاز اعلام نشده است.

^۱ . هدایتی فرد، مسعود، همان، ص ۲۱

^۲ . فرهنگ عمید، ذیل « شیلات ». ص ۷۱۸.

^۳ Limnology

^۴ Ecology

فصل دوم: پیشینه صید و صیادی

در حقیقت شکار و صید را باید به عنوان پاره ای از تمدن گذشته بشری یاد کرد که داستان آن بلند، مشهور و شنیدنی و آموزنده است. زیرا آفرینش این داستان از سوی انبای بشر آمیخته با داستان آفرینش آدمی است. بشر از همان آغاز بدین مهم، بذل عنایت نموده است. بنابراین اهمیت موضوع شکار و صید از آن نظر که آغاز گر تمدن بشری است شایان توجه فراوان است " بسیاری از محققانی که کارشان تشخیص نژادها از روی آثار مادی اقوام است، عقیده دارند که گله داری نتیجه شکار بوده و کشاورزی در این مورد دخالتی نداشته و روش مختلط زراعت و گله داری نتیجه غلبه اقوام گله دار بر کشاورزان می باشد " ^۱.

همچنین محققان معتقدند که " شکار گاهها و نواحی مخصوص صید ماهی و محصولات غذایی که از منطقه ای به دست می آمد جز اموال عمومی بود و مالکیت خصوصی فقط در مورد سلاح، ظروف سفالی، تزیینات و همچنین نیروهای ساحرانه و رقص ها محترم شمرده می شد. " ^۲ البته " اعمال ساحرانه، توفیق صیادان و فراوانی شکار را تامین می کرد ^۳ همچنین در تاریخ ویل دورانت آمده است " ... نیاکان ما ... با عاج یا استخوان یا سنگ آسیابهایی شبیه فک و وسایل دفاع جانوران برای خود می ساختند، و از الیاف گیاهی، دام و تله برای شکار حیوانات تهیه می کردند و به انواع وسایل متشبه می شدند تا حیوانی را از دریا یا از خشکی شکار کنند و بخورند .

اهالی پولینزی تورهای صیدی داشته اند به طول هزار متر که صد مرد به زحمت آن را به کار می انداختند؛ بدیهی است که در چنین اوضاع و احوالی، کمال ضرورت را داشته است که سازمانی سیاسی، دوش به دوش، با فکر پیش بینی های اقتصادی پیش برود. و به همین ترتیب است که کوشش دسته جمعی برای دست یافتن به ماده غذایی سبب تولید مفهوم " دولت " و " حکومت " گردیده است " ^۴ بر اساس گمانه زنی های تاریخی که نشان از فعالیت صیادی بشر در گذشته های بسیار دور دارد ^۵

۱. چایلد، گوردون، **سیر تاریخ**، ترجمه احمد بهمنش، انتشارات دانشگاه تهران، ج چهارم، تهران، ۱۳۶۹، ص ۴۴

۲. همان منبع، ص ۴۰

۳. همان منبع، ص ۳۴

۴. دورانت، ویل واری یل، **مشرق زمین گاهواره تمدن**، ترجمه احمد آرام، ع. پاشایی، امیر حسین آریان پور - تهران، انتشارات

آموزش، انقلاب اسلامی، ج اول، ج سوم، صص ۹ و ۱۰

5. Stuart Archibald Moore, The history and law of fisheries. USA. University of Vir